

ФІНАНСОВІ ДЖЕРЕЛА РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ І ЗАКЛАДІВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті виявлено особливості сучасного етапу розвитку підприємств і закладів соціально-культурної сфери України. Визначено основні його виклики та загрози, а також позитивні тенденції. Обґрунтовано фінансові джерела та завдання необхідних культурних змін. Розроблено пріоритетні заходи управління підприємствами та регулювання діяльності у цій галузі. Визначено шляхи подальшого удосконалення їхньої діяльності з урахуванням стратегії державних управлінських рішень та системних можливостей.

Ключові слова: підприємства, заклади, соціально-культурна сфера, управління, фінансові ресурси, сільські території, регулювання, пріоритетні заходи, розвиток.

Summary. The article reveals peculiarities of the modern stage of development of enterprises and institutions of socio-cultural sphere of Ukraine. The main challenges and threats, as well as positive trends, are identified. Reasonable financial sources and tasks of necessary cultural changes. Priority measures of enterprise management and regulation of activities in this area have been developed. The ways of further improvement of their activity are determined taking into account the strategy of state management decisions and system possibilities.

Key words: enterprises, institutions, social and cultural sphere, management, financial resources, rural territories, regulation, priority measures, development.

Постановка проблеми. Здійснювані в Україні адміністративно-територіальні реформи на селі передбачають чітку соціальну спрямованість економічних та фінансових перетворень в усіх сферах суспільного життя. Особливу роль в їх реалізації виконують підприємства та заклади соціально-культурної сфери. З одного боку, в них акумулюються соціальні, світоглядні та економічні інтереси різних верств населення. З іншого боку, вони безпосередньо націлені на задоволення людських потреб у культурно-освітньому та інтелектуальному розвитку, охороні здоров'я, відпочинку, мистецтві. Високоєфективна соціально-культурна сфера загалом — це основа збереження людського капіталу нації, її інтелектуального, а отже, й економічного потенціалу.

У сучасних умовах життєдіяльності посилення уваги до неї є не лише чинником виходу сільських територій країни із затьожної кризи, а й пріоритетним напрямом системної й послідовної діяльності з підвищення рейтингу нашої держави у світі, наближення низки соціально-культурних стандартів до європейського виміру. Значні резерви оптимізації діяльності підприємств соціально-культурної сфери несе в собі й здійснювана адмі-

ністративно-територіальна реформа, спрямована на перерозподіл фінансових джерел їх розвитку відповідно до змін кількості та розміщення сільського населення, інноваційних впроваджень останніх років у аграрній сфері. Зазначені вище обставини засвідчують актуальність вирішення фінансових проблем розвитку підприємств соціально-культурної сфери на селі і спонукали до вибору теми цієї статті.

З іншого боку, у суспільстві послаблюється зв'язок з історико-культурними традиціями, кращими надбаннями вітчизняної культури, що призводить до зневіри у майбутньому у своїй країні, зниження усвідомлення громадянами себе єдиною нацією. Культура поступово втрачає функції соціального регулювання, суспільної консолідації й духовного самовизначення людини, у тому числі і через остаточний принцип фінансування продовж тривалого періоду. Тому для вирішення складних соціально-культурних проблем необхідне подальше обґрунтування пріоритетних напрямів державної політики у цій важливій сфері, фінансових механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення щодо процесів системної транс-

© О. Ю. Жучінський, 2018

Бібліографія ДСТУ:

Жучінський О. Ю. Фінансові джерела регулювання та підтримки розвитку підприємств і закладів соціально-культурної сфери у контексті реформування сільських територій / О. Ю. Жучінський // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2018. — № 4 (44). — С. 31–35.

References (APA):

Zhuchinskyi, O. Yu. (2018). *Finansovi dzhherela rehuliuвання ta pidtrymky rozvytku pidprijemstv i zakladiv sotsialno-kulturnoi sfery u konteksti reformuvannia silskykh terytorii* [Financial sources of regulation and support for the development of enterprises and institutions of socio-cultural sphere in the context of the reformation of agricultural territories]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (44), 31–35 (in Ukr.).

формації галузей соціально-культурної сфери на селі та вивчення комплексу проблем стосовно різних складових механізмів системи їх управління й державного регулювання закладені в розробках українських фахівців у сфері фінансів та економіки підприємств і досліджуються Т. Боголіб, В. Бойком, К. Барбаковою, К. Гордієнко, М. Ігнатенко, В. Карловою, Ю. Ключко, А. Колотом, В. Куценко, С. Мирводою, Н. Нижник, В. Цветковим, О. Якименком та іншими відомими науковцями.

Аналіз дослідницької проблематики розвитку підприємств соціально-культурної сфери дає можливість стверджувати, що найменш розробленими є питання, пов'язані із особливостями їхнього фінансування з урахуванням посилення євроінтеграційного вектору розвитку країни. Отже, системне дослідження особливостей фінансового забезпечення соціально-культурних підприємств та закладів в умовах євроінтеграційного розвитку є надзвичайно важливим як у теоретичному, так і у практичному плані.

Мета статті полягає в обґрунтуванні пріоритетних джерел фінансування, заходів управління й державного регулювання розвитку підприємств соціально-культурної сфери на основі всебічного аналізу його викликів та загроз, наявного потенціалу та системних можливостей організації й механізмів здійснення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства соціально-культурної сфери є важливою складовою сільської й національної економіки, яка забезпечує розвиток держави. Вони покликані, як зазначає В. Куценко, створити передумови для формування виходу країни на засади сталого розвитку [1, с. 423]. Основними негативними тенденціями, що характеризують їх розвиток на сучасному етапі, є:

— збільшення відриву між інноваційним потенціалом культури та масовою здатністю його засвоєння й використання у щоденній соціокультурній практиці;

— подальша тенденція соціального розшарування населення за такими показниками, як спосіб, рівень і стиль життя, соціальна ідентичність, соціальний статус та соціальна позиція;

— посилення процесів розмивання духовної самобутності української культури (втрата історико-культурної самобутності окремих сільських територій та малих містечок; уніфікація звичаїв та стилю життя; стандартизація культурних запитів внаслідок масованого тиражування західних зразків та процесів глобалізації загалом);

— зниження рівня матеріальних доходів сільського населення негативно позначається на споживанні соціально-культурних благ і послуг та їх затребуваності;

— посилення відставання у доступності окремих соціально-культурних благ між містом і се-

лом; занепад та згортання на значних сільських територіях соціально-культурних закладів.

Як наслідок, відзначається зменшення показників духовного життя суспільства, зростає відставання між спеціалізованим та побутовим рівнями культурного розвитку. Це призводить до падіння художнього смаку, зменшення вимог до художнього рівня творів літератури, кіно, музики, переорієнтації масової свідомості з духовних, гуманістичних цінностей на цінності матеріального благополуччя. «...Культура починає втрачати функції соціальної регуляції, суспільної консолідації та духовно-морального самовизначення людини, наближаючись до стану, який в соціології характеризується поняттям аномії, тобто неунормованості, дисфункціональності. Цінності та норми, що склали моральну вертикаль та духовний стрижень вітчизняної культури, сьогодні нестійкі, розмиті, суперечливі» [2, с. 70].

З іншого боку, надмірна комерціалізація соціально-культурної діяльності призвела до зменшення безоплатних соціокультурних послуг, зміни пріоритетів культури зі змістовної складової на отримання прибутків. Це обумовило стандартизацію культурних запитів, уніфікацію звичаїв, традицій, способу життя (особливо міського населення) за зарубіжними зразками, значну втрату національно-культурної ідентичності, нівелювання культурної індивідуальності, розвиток споживачтва.

Якоюсь мірою вищепереважані проблеми вирішуються у межах програм, що впроваджуються Міністерством культури України. Так, практично незмінними залишаються основні напрями та пріоритети загальнодержавної культурної політики, що втілюються шляхом організаційної підтримки та часткового фінансування окремих програм і заходів. Однак через різні причини, зокрема фінансово-економічні, ефективність таких програм є невисокою [3, с. 76].

Безумовно, необхідно відзначити й позитивні тенденції розвитку соціально-культурної сфери:

— посилення процесів, спрямованих на зближення та взаємопроникнення культурної, освітньої, соціальної сфер суспільного життя на селі;

— поліфункціональний розвиток соціокультурної діяльності та можливість соціально-педагогічного та виховного впливу на різні соціальні спільноти (сім'ю, сільські територіальні громади, етнічні групи, професійні колективи тощо);

— відновлення, особливо стрімке останніми роками, напрямів діяльності, пов'язаних з громадянським та патріотичним вихованням молоді, що визнані головними складовими національного виховання;

— суттєву активізацію соціально-культурної творчості різних категорій та груп населення;

— збільшення культурних ініціатив та їх фінансування шляхом розвитку громадських об'єднань, рухів, асоціацій, клубів, урізноманітнення видів та форм художньої творчості;

— адресну підтримку соціально незахищених верств населення шляхом проведення цільових соціально-культурних програм і заходів національного, регіонального та локального рівнів;

— розвиток сучасних видів дозвілля і розваг, їх засобів на рівні європейських та світових стандартів;

— використання інновацій, нових інформаційних та програмних технологій, технічних засобів, можливостей мережі Інтернет у виробництві та поширенні соціально-культурних продуктів і послуг;

— посилення інтересу до етнічно- та соціально-культурної самобутності країни у зв'язку з динамічним розвитком внутрішнього й міжнародного туризму;

— відродження традицій меценатства, спонсорства у розвитку підприємств та закладів соціально-культурної сфери;

— впровадження нових механізмів та інструментів фінансування (франдрайзингу, соціальної відповідальності, державно-приватного партнерства та ін.).

На жаль, негативні тенденції розвитку соціально-культурного середовища не завжди врівноважуються названими та іншими позитивними процесами. Тому у цьому напрямі нами пропонується: максимально зберігати систему відомчих об'єктів соціально-культурної сфери (розширити дольову участь фінансування їх розвитку як за рахунок власних джерел підприємств, так і за рахунок муніципальних коштів); практикувати, з огляду на посилення ролі місцевого самоврядування, часткове фінансування об'єктів соціально-культурної сфери за рахунок тимчасового введення податків для тих підприємств, які передали вказані об'єкти у муніципальну власність; ввести систему відрахувань від існуючого комунального податку для тих підприємств, які мають на балансі об'єкти соціально-культурної сфери.

У зв'язку з гостротою проблем фінансового забезпечення функціонування й розвитку підприємств та закладів соціально-культурної сфери пропонується розширити пошук альтернативних джерел покриття витрат. Основним джерелом фінансування підприємств соціально-культурної сфери має бути бюджетне. Це зовсім не знижує актуальності пошуку інших фінансових джерел і ресурсів, а лише націлює науку й практику на моделювання варіантів комплексного використання наявних ресурсів соціально-культурного розвитку [4, с. 15].

Соціально-культурний потенціал, що є джерелом вирішення різних проблем, використову-

ється у суспільстві не повністю. Тому подолати цей бар'єр можливо лише за умови масового оволодіння культурними інноваціями, новими знаннями та навичками. Ускладнює проблемну ситуацію суттєва розбалансованість між культурними запитами населення та засобами їх задоволення (якістю, недостатньою кількістю, недостатнім асортиментом послуг, занадто дорогим обслуговуванням). У цьому випадку соціально-культурні проекти, як зазначає М. Ігнатенко [5, с. 311], мають спрямовуватися на підвищення самоосвіти населення, удосконалення соціально-культурного та туристично-рекреаційного обслуговування, надання необхідної інформації, організацію дозвілля дітей та молоді за місцем проживання та ін.

Невідповідність масових запитів можливостям їх задоволення (незалежно від того, йдеться про товари дозвілєвого обслуговування чи культурні цінності) пов'язується, зазвичай, із кількісною нестачею, невеликим асортиментом або низькою якістю запропонованого. Така ситуація обумовлена неефективною роботою відповідних інститутів сфери дозвілля, втратою орієнтації на споживача [6, с. 67]. Досить часто запити населення вищі, ніж ті, що можуть запропонувати соціокультурні заклади. Трапляється й навпаки — рівень дозвілля послуг набагато вищий, ніж ступінь підготовки аудиторії.

Специфіка соціально-культурної діяльності зумовлює особливості управління, фінансово-економічних та організаційних механізмів підприємств і закладів, які її здійснюють. Для забезпечення ефективного управління ними необхідно формування такого інструментарію, який передбачає розробку довгострокової політики, цілей, установок, орієнтирів і принципово нових напрямів розвитку соціально-культурної сфери.

Це передбачає розробку стратегії, що включає такі обов'язкові елементи, як визначення корпоративних засад системи управління розвитком соціально-культурних підприємств [7, с. 98]. Йдеться про забезпечення переваг концепції соціальної відповідальності у формуванні ресурсного потенціалу та виробництва комунікаційно-орієнтованих послуг; проведення структурних змін, що забезпечують підвищення ефективності управлінських рішень та розвиток організаційної культури і компетентності фахівців.

Для ефективного фінансування й державного регулювання розвитку соціально-культурної сфери на селі необхідно здійснити перехід до стратегічного управління, що стимулює освоєння його нових напрямів. Серед них найважливішими є: державна підтримка соціально-культурних підприємств та закладів, що найповніше відповідали б сучасним тенденціям розвитку сільських територій, комунікаційним можливостям сільських громад та іншим умовам їхнього функціонуван-

ня. Слід здійснити оцінку головних регіональних і місцевих чинників та узгодження потенційних ресурсів з основними напрямками розвитку підприємств соціально-культурної сфери і змістом комунікаційних потреб сільського населення.

Відзначимо, що стратегічні рішення в соціально-культурній сфері націлені в майбутнє і базуються на прогнозах вчених і провідних фахівців-практиків. Вони мають багатофункціональний характер і комплексно застосовуються у більшості соціально-культурних заходів, охоплюючи організаційну структуру, розподіл і перерозподіл відповідальності і фінансових ресурсів регіонів та сільських громад [8, с. 143]. Стратегічне управління дає можливість визначити зміст перспективних напрямів діяльності. Під системою управління розуміється сукупність усіх нормативних вимог і способів їхньої реалізації, що формують структуру і перебіг культурних подій у контексті управлінської діяльності, яка використовується у значенні завдання, доручення, «ролі», що виконують відповідні органи управління.

Отже, завдання фінансового забезпечення, управління й регулювання розвитку підприємств і закладів у соціально-культурній сфері сільських територій на перспективу полягає в системному опрацюванні цілей, завдань, механізмів забезпечення прогресивного соціально-культурного розвитку з урахуванням існуючого національно-культурного потенціалу країни та її регіонів і сільських територій, їх особливостей. Необхідно окремо підкреслити концептуальну важливість визначення сукупності викликів, загроз та обмежень, оскільки саме ці аспекти набувають першорядного значення в умовах, коли соціально-культурною системою ще не досягнуто рівня сталого розвитку.

Висновки. Основою будь-якої стратегії розвитку є система її цілей і завдань, яка визначається на основі комплексного аналізу відповідних передумов. На сьогодні в національній соціально-культурній сфері сформувалися необхідні соціально-економічні передумови для розробки й реалізації стратегії випереджального соціально-культурного розвитку. Проте пошук його пріоритетних напрямів проводиться, переважно, емпіричним шляхом із частковим використанням інноваційних методів та фінансових джерел. Внаслідок цього соціально-економічні відносини залишаються недостатньо демократичними, із преференціями роботодавцям, нерозвинутою системою соціально-культурного партнерства.

З нашої точки зору, невирішеність проблем, пов'язаних з надмірною соціально-економічною поляризацією суспільства, є вагомою перешкодою на шляху розвитку соціально-культурних підприємств і закладів. Посилення поляризації сільського населення країни за рівнем доходів

набуло вже постійного характеру. Це зумовило фрагментацію єдиної соціально-культурної структури суспільства на досить ізольовані верстви і групи споживачів, знизило рівень соціальної солідарності. Виявлені нові виклики потребують врахування у фінансуванні, інших заходах та механізмах державної підтримки розвитку й удосконалення діяльності підприємств і закладів соціально-культурної сфери.

Література

1. Куценко В. І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : монографія / В. І. Куценко ; за ред. Б. М. Данилишина. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2008. — 818 с.
2. Гордієнко К. Розвиток соціальної культури особистості в молодіжному середовищі / К. Гордієнко // Соціальна психологія. — 2006. — № 3. — С. 66–75.
3. Мармуль Л. О. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання : монографія / Л. О. Мармуль, І. А. Романюк. — Херсон : Айлант, 2015. — 266 с.
4. Ключко Ю. Розвиток соціально-культурної сфери України в умовах ринкових відносин: пошук нових моделей / Ю. Ключко // Диференційне забезпечення керівництва. — 2006. — № 4409. — С. 1–27.
5. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки : монографія / М. М. Ігнатенко. — Херсон : Айлант, 2015. — 470 с.
6. Барбакова К. Г. Управленці в сфері культури: проблеми підготовки и професійної діяльності / К. Г. Барбакова, Е. Н. Васильєва // Социологические исследования. — 2007. — № 4. — С. 65–69.
7. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку / А. М. Колот. — К. : КНЕУ, 2010. — 251 с.
8. Бойко В. І. Регіональний вимір і механізми підвищення соціально-економічної ефективності розвитку культурної сфери: проблеми теорії і практики : монографія / В. І. Бойко. — Херсон : Грін Д. С., 2014. — 356 с.

References

1. Kutsenko, V. I. (2008). *Sotsialna sfera: realnist i kontury maibutnoho (pytannia teorii i praktyky)* [Social sphere: the reality and contours of the future (questions of theory and practice)]. Nizhyn, Aspekt-Polihraf Publ. (in Ukr.).
2. Hordiyenko, K. (2006). *Rozvytok sotsialnoy kultury osobystosti v molodizhnomu seredovyshchi* [Development of social culture of the individual in the youth environment]. *Sotsialna psykholohiya*, 3, 66–75 (in Ukr.).

3. Marmul, L. O. & Romanyuk, I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zainiatist naseleння silskykh terytorii: teoriia i praktyka rehuliuвання* [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).
4. Klyuchko, Yu. (2006). *Rozvytok sotsialno-kulturnoi sfery Ukrainy v umovakh rynkovykh vidnosyn: poshuk novykh modelei* [Development of the socio-cultural sphere of Ukraine in the conditions of market relations: the search for new models]. *Dyferentsiyne zabezpechennya kerivnytstva*, 4409, 1–27 (in Ukr.).
5. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stratehii ta mekhanizmy upravlinnia rozvytkom sotsialnoi vidpovidalnosti subiektiv hospodariuvannia ahrarnoi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson, Aylant Publ. (in Ukr.).
6. Barbakova, K. H. & Vasyleva, E. N. (2007). *Upravlentsy v sfere kul'tury: problemy podgotovki i professional'noy deyatel'nosti* [Managers in the field of culture: problems of training and professional activities]. *Sotsyolohycheskye yssledovanyya*, 4, 65–69 (in Ukr.).
7. Kolot, A. M. (2010). *Sotsialno-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsii rozvytku* [Socio-labor sphere: the state of relations, new challenges, trends of development]. Kyiv, KNEU Publ. (in Ukr.).
8. Boyko, V. I. (2014). *Rehionalnyi vymir i mekhanizmy pidvyshchennia sotsialno-ekonomichnoi efektyvnosti rozvytku kulturnoi sfery: problemy teorii i praktyky* [Regional dimension and mechanisms for increasing the socio-economic efficiency of the development of the cultural sphere: problems of theory and practice]. Kherson, Hrin D. S. Publ. (in Ukr.).